

Žena (postavi steklenico zopet na mizo in se vrne k zibelki): Na mleka, pij, da te ne bo zeblo; le pij, le pij...

Invalid (ki je z grozo gledal njeno početje, zgrabi za bergle in se napravi proti ženi kriče): Kaj delaš, zverina, jaz ne pustim, jaz sem njegov oče... Nimaš pravice (zgrabi z desnico ženo za roko), nimaš pravice, zverina!

Žena (se naglo obrne in sune moža, da se zvrne): Na, tu imaš pravico...

(Žena zgrabi otroka v naročje, stopi k mizi in napravi dva krepka požirka, se naglo obrne in zdirja skozi vrata po stopnicah.)

Invalid (kriči za njo): Jaz ne pustim, zverina; ljudje, držite jo, držite jo... Jaz ne pustim...

(Molk in tišina.)

Invalid: Šla je v tretjič; sedaj se ne vrne več... Hladna je voda, zeblo jo bo... (zamolklo zaplaka v dlani). Naj ti Bog odpusti! (Po nekaj trenutkih pobere bergle in se mukoma spravi po koncu.) Sedaj je tudi zate bila ura... (se vsede na mizo in vrže bergle na tla, se nasloni v obe dlani na mizo). Sedaj je tudi zate bila ura... (Sloneč na mizi premoľči nekaj hipov in nerazločno zapoje): «S'noč pa dav' je slan'ca padla na zelene travnike, je vso trav'co pomorila, vse te žlahtne rožice.» (Se zasmeje, vzame steklenico in jo izpije. Luč ugasne. Tema. Zasliši se, kako pade telo na tla, kako hrope in pogrjava in koplje z rokami krog sebe.

Tišina.)

(Zastor pade.)

Zalpa prvojskna zračba. In je možarica takojina. kakorjra je

Književna poročila. *Veliko ređo, 2/*

Dr. Francè Veber: Sistem filozofije. Prva knjiga. O bistvu predmeta. Založila in izdala Ig. pl. Kleinmayr & F. Bamberg v Ljubljani, 1921.

V neprimerno kratkem času nam je začel podajati Veber v svojem «Uvodu» objavljeni veliki tekst. Izšla je prva knjiga nič manj globoko zamišljenega kakor obširno zasnovanega «sistema filozofije». Dasi odklanjam s svojega stališča Vebrovo «predmetno teorijo», sem vendar iskreno prepričan, da bo vsak filozofično naobražen inteligent, ki je vestno in brez predsodkov prečital to Vebrovo delo, priznal, da nam je podal Veber s svojo knjigo naravnost monumentalno delo, ki se morè zbog svoje grandiozne sistematičnosti in množine temeljitih analiz najtežjih problemov filozofije, kosati z najboljšimi deli svetovne filozofske literature. Naj stoji čitatelj Vebrove knjige na kojemkoli filozofskem stališču, — zaključenosti, globoke temeljitosti in izrednega bogastva idej ji resno nihče ne bo mogel odrekati. Vrednost Vebrovega globoko zamišljenega dela ne temelji na «predmetni teoriji» kot taki, ampak na idejah, ki jih je razvil avtor na podlagi te teorije in preko katerih tudi oni ne

bo mogel, ki se s teorijo samo ne strinja. To poudarjam izrečno, da se ne bo sledečih kratkih kritičnih pripomb k predmetni teoriji napačno razumelo.

V pojmovanje predmeta nas uvaja Veber tako-le:

«Če vprašam koga, kaj je predmet, mi bo skoraj gotovo naštel najrazličnejše predmetnosti kakor konj, morje, roža, kamen, človek itd., a pri tem pozabil, da vselej, ko izreče o nečem, da je predmet, doživi — neki doživljaj, z ozirom na katerega je ravno ta nekaj — predmet in brez katerega bi tudi — vsaj izrečno — tega nekaj nikdar ni mogel spraviti v vrsto predmetnosti. Če govorim o konju, morju, roži, kamenu, človeku..., mi je vselej treba doživljajev, ki merijo na konja, morje, rožo itd. kot na svoje predmete, torej v našem slučaju predstavo konja, predstavo morja, predstavo rože itd. In če govorim o Pitagorovem zakonu, o Evklidovih aksijomih, o Linnéjevi razvrstitvi rastlin itd., vselej moram doživeti misli, ki merijo na ta zakon, te aksijome, to razvrstitev itd.» Splošno rečeno: «vsaka predstava je predstava nečesa, vsaka misel misel nečesa ali misel o nečem, vsako veselje veselje nad nečim, vsako stremljenje, stremljenje po nečem in ta ‚nečesa‘, ‚o nečem‘, ‚nad nečim‘, ‚po nečem‘, je kot tak ‚predmet‘ predstave, misli, veselja, stremljenja in zahteva, da se v vrsti predmetov sploh more izrečno naštevati, ob enem svoje predstave, misli itd.»

Jasno je, da mora biti v smislu teh izvajanj razmerje med doživljaji in odnosnimi predmeti logično aprijorno, od faktičnega bivanja (nahajanja) predmetov na eni in faktičnega doživljanja odnosnih doživljajev na drugi strani neodvisno. Brez ozira na to, da-li si kdo «kaj» (n. pr. zlato goro) faktično predstavlja, in brez ozira na to, da ta «nekaj» (zlata gora) faktično ne eksistira, je in ostane že po svoji naravi vsaka predstava, predstava «nečesa» in ta «nekaj» predmet te predstave. Isto velja v miselskem doživljanju in odnosnem predmetu. Egalno ali kdo doživi misel, da je gora zlata in ne glede na to, da je dejstvo zlatosti gore neistinito, je in ostane to dejstvo predmet misli: gora je zlata. Notranji smisel tega razmerja pa nam pojasnjuje Veber tako-le:

«Če se vprašam, v čem je nazadnje razmerje doživljaja k njegovemu ‚neposrednemu‘ predmetu, moram na prvi pogled in posredno le reči: le s tem, da ta doživljaj n. pr. predstavo kake barve — doživim, moram ta predmet, n. pr. to barvo — ‚v misel vzeti‘, to barvo ‚duševno prijeti‘, ta predmet ‚dojeti‘; ta doživljaj je vsled tega razmerja k svojemu neposrednemu predmetu nazadnje moje edino sredstvo za ‚dojemanje‘ tega predmeta, samo ta doživljaj mi nazadnje ta predmet ‚predočuje‘».

Razmerje med doživljanjem in odnosnim predmetom je torej v bistvu «predočevalno razmerje», ki izključuje vsako empirično odvisnost med svojimi členi. Predmet predstave ne more biti ne vzrok in ne učinek predstave in obratno. Kako naj n. pr. zlata gora kot predmet predstave zlate gore to predstavo povzročuje, ko vendar kot predmet faktično ne eksistira. Da pa vkljub temu ta predmet (zlata gora) ni identičen z vsebino predstave (zlate gore), sledi že iz tega, da o predmetu zlata gora lahko rečem, da je n. pr. strma, toliko metrov visoka, toliko metrov široka, da pa vsega tega o svoji predstavi ne morem reči. Mislim na knjigo, ki leži pred menoj, da leži pred menoj; leži pa tudi misel na to knjigo pred menoj? Doživljaji (psihični pojavi) izključujejo že po svoji naravi vse fizične lastnosti odnosnih predmetov.

Tako utemeljuje Veber svoje dualistično filozofsko naziranje. Fundamentalna napaka tega utemeljevanja leži v tem, da istoveti avtor logično z ontološkim bivanjem, da zamenjava predmet kot pojem s predmetom kot pojavom.

Pojem predmeta sledi neposredno iz pojma doživljaja (vsak doživljaj je nujno doživljaj nečesa), zato razmerje doživljaja k predmetu tega doživljaja ni, kakor smatra to Veber, brezčasno ontološko, ampak aprijorno-logično. Iz dejstva, da je vsaka predstava, predstava «nečesa», vsaka misel, misel «o nečem», še ne sledi, da se ta «nekaj» tudi objektivno-transcendentno, neodvisno od predstave oziroma misli nahaja. Morebitni ugovor s strani Vebera, da on tega nikjer ne trdi, nasprotno, da z ozirom na nebivajoče in nemožne predmete, kakor so n. pr. zlata gora, predmet okrogli kvadrat, — izrečno poudarja, da je predmet neodvisen od svojega obstanka, ne zadovoljuje, ker govori Veber tudi o predmetih, ki faktično, to je objektivno realno bivajo. Nebivajoči in nemožni predmeti so pa ravno dokaz za logični značaj predmeta, ki mu ostane v vsakem slučaju in ki torej nikakor ne dopušča govoriti tudi o takozvanih realnih izvenpsihičnih in nemožnih predmetih. Miza, ki jo vidim in ki «faktično» eksistira, ni predmet moje predstave v smislu definicije predmeta, torej v istem smislu predmet, kakor je predmet okrogli kvadrat, ki ne biva in ne obstaja.

Da se izogne tej težkoči, mora Veber tudi nebivajočim in nemožnim predmetom priznati neko nahajanje, ker mu preti sicer nevarnost, da se razblini njegov predmet, ki je v smislu svoje definicije empirično neodvisen od odnosa doživljaja in od njega bistveno različen, v prazen nič. Tako nahajanje, ki ni ne bivanje (eksistiranje) in ne obstajanje (persistiranje) imenuje Veber «samovanje».

Ker je pa predočevalno razmerje vedno neko razmerje med predmetom na eni in doživljajem na drugi strani, in sicer aprijorno, od bivanja ali nebivanja, obstajanja ali neobstajanja (v principu od vsakega objektivnega nahajanja sploh) neodvisno razmerje, samuje predmet le v toliko, v kolikor je predočevan. Samovati je predočevan biti. Smisel trditve, da predočuje kak doživljaj nujno neki predmet, je potemtakem ta, da predočuje doživljaj «nekaj», kar se nahaja le v toliko, v kolikor ga doživljaj predočuje. Z drugimi besedami povedano: predmet se nahaja le kot vsebina pojma predmet. S pojmom samovanja nismo prišli niti koraka naprej: o kakem objektivnem, to se pravi od predočevanja (doživetja v doživljaju) neodvisnem nahajanju predmeta nismo s tem še ničesar izrekli. In baš zato gre. Gre za dokaz, da nam naši doživljaji predočujejo nekaj, kar se nahaja neodvisno od teh doživljajev v smislu objektivno-transcendentnega nahajanja, in če tudi o faktično bivajoči mizi, ki si jo predstavljam, ne morem reči, da se radi tega, ker mi jo moja predstava predočuje faktično, to se pravi neodvisno od tega predočevanja, nahaja. Tudi o faktično eksistentni mizi morem s stališča predmetne teorije le reči, da samuje kot predmet moje predstave. O njeni faktični eksistenci mi ne izpove fakt predočevalnega razmerja ničesar. Na podlagi česa pa razlikuje Veber potemtakem med faktično bivajočimi in nebivajočimi predmeti? Zakaj eksistira miza, ki jo vidim, ne pa zlata gora, ki si jo (neprično) predstavljam? Razlika med pristnimi in nepričnimi predstavami temelji vendar le na od predmetne strani neodvisnem predstavinem «deju». Na morebitni ugovor, da mi predočujejo le pristne predstave objektivno bivajoče predmete, odgovarjam, da je potemtakem predstavin «dej» vendarle odvisen od predmeta, in če bi si mogel pristno predstavljati tudi nebivajoče in nemožne predmete. Razlika med pristnimi in nepričnimi predstavami je torej bistveno in neprimerno globlja od one v Veberovem smislu. In baš v tem, da je Veber to dejstvo prezrl, leži fundamentalna napaka njegovega sistema. Izgovor, da je bivanje ali nebivanje predmeta dejstvo, ki mi

ga predočuje dotična misel in ne dotična predstava, je prazen, ker vse, kar sem dejal o predmetih predstav, velja tudi o predmetih (dejstvih) trditev. Tudi «dejstva» kot predmeti misli se nahajajo le v smislu samovanja, o njih «objektivno» istinitosti mi ne izpove predočevalno razmerje ničesar.

Če vidim mizo pred seboj, — tako argumentira Veber, — doživim predstavo te mize, če slišim kako melodijo, doživim predstavo te melodije, skratka predstavo «nečesa», kar ni ta predstava sama, ampak njen predmet. Težko mi moram oporekati. Samoopazovanje, ki je tudi Vebru zadnji in edini vir spoznanja duševnosti sploh, mi nikakor ne očituje, da doživim, če vidim mizo, predstavo te mize. V momentu, ko stoji miza pred menoj, ne najdem v svoji duševnosti absolutno ničesar, kar bi odgovarjalo kaki predstavi te mize. Jaz vidim na mizi posebnosti, njeno obliko, velikost, barvo itd., vidim, da je različna od stola, ki stoji poleg nje, konstatiram eventualno v svojih mislih to razliko, občutim notranje ugodje nad ličnostjo mize in doživim željo, da bi bila v moji posesti, predstave te mize pa ne najdem v sebi nikjer. Če pazim pri tem na svoje telo, se pač zavem telesnih občutkov, ki spremljajo akt gledanja, jaz se n. pr. zavem, da gibljem z očmi, konstatiram, da izgine miza, če povestim trepalnice, da se mi nudi v drugačni perspektivi, če izpremenim svoje stališče napram njej, pa vse to se tiče mize pred menoj, ne pa njene predstave, ki je s tem, da mizo vidim, absolutno ne doživim. Reči moram, da ne razumem, kako more Veber trditi, da doživi predstavo mize, če mizo vidi in da mu ta predstava, ki ni zelena, ne težka in ne trda, predočuje zelen, trd in težak predmet. Odkod ima Veber vse to? Iz samoopazovanja vendar ne! Moje samoopazovanje vsaj mi ne očituje nikakega predočevanja, nikake predstave kot predočevalca in nikakega predmeta kot predočevanca. Kar doživim v momentu, ko vidim mizo, ni njena predstava, ampak miza sama v vsej svoji razsežnosti, v svoji obliki, barvi itd. Ugovor, da je gledanje mize predstava te mize, ne more držati, ker so občutki gledanja neodvisni od tega kar gledam; predstava mize slednjič tudi ni «videnje» te mize, ker je videnje identično z doživetjem. Jaz «vidim» mizo, jaz «slišim» melodijo se pravi: Jaz «doživim» mizo, jaz «doživim» melodijo. Če gledam mizo, doživim gledanje mize (akt doživetja) in mizo samo (vsebino doživetja). Predstavo mize doživim šele, če mislim (n. pr. na cesti) na mizo, in sicer jo doživim z doživljajem predstavljanja, dočim doživim mizo samo z doživljajem gledanja. Doživljaj predstave mize je bistveno različen od doživljaja mize same, in sicer ne samo po «deju», temveč tudi po «vsebini». Vsebina doživljaja mize je miza, ki je n. pr. 1 m visoka, 1/2 m široka, zelene barve itd. Vsebina doživljaja predstave mize je pa «predstava mize», ki ni ne visoka in ne široka, ki mi pa «predočuje» široko in visoko mizo. V tem smislu je vsaka predstava predstava nečesa. Ta «nekaj» je pa vsebina predstave ne pa njen predmet v smislu predmetne teorije. Pač, — me bo prekinil tu Veber, — predstava mi predstavlja nekaj, kar ni ta predstava, nekaj kar je visoko, široko, zeleno itd., kar se o predstavi ne dá reči, ergo mora biti ta nekaj predmet te predstave. Gotovo, niti predstava niti njena vsebina nista zeleni; zelena je miza, ki mi jo predstava predstavlja. Ta miza, ki si jo v predstavi predstavljam, pa ni predmet v Vebrvem smislu, ampak psihična reprodukcija vsebine nekega prejšnjega doživljaja. O tej vsebini pa morem in moram reči, da je taka, kakor jo doživljam, torej zelena, če jo doživljam kot zeleno. O predočevalnem razmerju zamorem govoriti torej kvečjem med doživljaji in reprodukcijo vsebine teh doživljavaev v domišljiji. Če moram že razločevati med pristnimi in nepristnimi doživljaji, smem govoriti le o domišljajskih doživljajih

kot nepristnih. To velja tudi o naših čustvih in stremljenjih. Žalost, ki jo doživim pri gledanju kake drame v gledališču, je ravno tako pristna, kakor ona, ki jo doživim doma v rodbini. Nepristna žalost je žalost v spominu, v domišljiji.

Če bi predočevali doživljaji predmete v smislu Vebrovega predočevanja, bi moralo biti možno doživeti nepristen doživljaj (n. pr. predstavo), tudi če nisem nikdar doživel dotičnega doživljaja pristno, saj je predočevalno razmerje v obeh primerih (pri pristnih kakor pri nepristnih predstavah) isto: brezčasno-aprijorno, vseskozi neempirično. Izkušnja pa uči, da česar nisem nikdar pristno doživel, tega mi tudi nobena nepristna predstava predočevati ne more. Iz tega pa sledi, da je pristni doživljaj neprimerno različen od nepristnega, različen ne samo po deju, ampak tudi po bistvu vsebine.

S tem izsledkom je pa izpodkopen temelj predmetni teoriji.

Dr. Alfr. Šerko.

France Bevk: *Pesmi*. Opremil Fran Kralj. Gorica 1921. Tiskala tiskarna «Tiskovnega društva» v Kranju.

Ko sem vzel pričujočo zbirko v roke, sem se spomnil Doma in Sveta iz let 1914—1918, ko se je pod okriljem dr. Iz. Cankarja pojavila nova pesniška struja in se s krepkim nastopom kmalu uveljavila. Proizvodi teh pesnikov so očitovali sočnost, klenost in lapidarnost oblike in podčrtavanje miselnosti, kar je napravilo vtis svežosti in pomlajenosti.

Toda to hotenje po lapidarnosti izraza je postalo slednjič več ali manj iskano, poudarjanje miselnosti pa se je često uveljavilo na škodo resničnemu doživetju in vsa pesem je bila le metafora za vsiljeno misel.

Tej nevarnosti se je precej izognil Bevk, ki je zdaj izbral svoje pesmi v lično knjižico, kateri pa se vidi, da so mu pri sestavljanju kumovali različni pre-natančni mentorji.

Zbirka je razdeljena v pet nejasno občrtanih oddelkov, skozi katere se vleče kot rdeča nit povest iskajočih se src.

Uvodna — vsaj tak vtis ima čitatelj — «Pipico kadim» brez dvoma ne spada v to zbirko, ker docela nasprotuje pesnikovemu življenskemu naziranju, ki sta mu dekadentstvo in prenasičenost tuja, in preveč spominja na trudno gesto zehajočih kavarniških poetov.

A vse drugačen vtis napravi naslednja pesem «V polju», ki je sicer ne odlikuje kako povsem novo in močno doživetje, a nas vendar ogreje in vzbudi nameravano občutje. Tej sorodne so na primer tudi «Med rožami», «Pred viharjem», «Mak»..., ki se mi zde posebno značilne za Bevkovo mehkočutno naravo, ki je bolj vzprejemljiva kot pa idéjno oblikujoča, kar potrjujejo mnogo-tere lične impresije, izmed katerih opozarjam posebno na uspeli «Vas na križu» in «Metež».

Doba velike vojne, ki je še tako vase zapredenega lirika priklicala iz zasnjanih pokrajin, je tudi Bevku narekovala nekaj pesmi, ki kajpada ne grme v železnih ritmih in tudi ne valujejo v dinamiki veletokov, dasi je pesnik že preje poskušal ubrati socialni ton (Tolminska pomlad), a je zapustil le remi-scence na Župančičevo Dumo, ki jih ni prost tudi v «Jutru v Brdih». Groza po-gašenega evropskega požara pa se pri njem izraža v odličnih kakor dahnjenih interieurjih, v katerih je zgoščena zadržana bol in tiha trpkost, kakršne je pri nas ustvaril samo še Gradnik v «Padajočih zvezdah».

Tu mislim predvsem na «Pomladno pesem», «Na maršu», «Motiv» (pri katerem motijo narejeni verzi in «polne bučelic šumele» in nerodni «rada te imela»), «Vojna nevesta» in «V noči».